

Název : Typový plán reakce složek IZS v případě teroristického útoku
vysoce rizikovými a rizikovými biologickými agens

Autor : Ing. Roman Franci, MV-generální ředitelství HZS ČR

V souvislosti s potencionálním ohrožením následnými teroristickými útoky po událostech 11. září 2001 byl dne 8. října 2001 na zasedání Ústředního krizového štábu zadán ministrem vnitra úkol Ministerstvu vnitra - generálnímu ředitelství Hasičského záchranného sboru (dále jen „MV-GR HZS ČR“) analyzovat možnosti integrovaného záchranného systému (dále jen „IZS“) při oznámení nebo zjištění teroristického útoku biologickými agens. Bylo to v době, kdy se objevily první zprávy o zneužití spór Anthraxu ve Spojených státech amerických. Zvýšila se tak opět pravděpodobnost, že teroristé by se mohli brzo rozhodnout použít jako zbraně nebezpečné biologické látky a dosáhnout tak ještě většího počtu obětí, než byly zaznamenány při teroristických útocích na Světové obchodní centrum a Pentagon.

Do požadovaného termínu byl zpracován prvotní dokument Typový plán reakce složek integrovaného záchranného systému v případě teroristického útoku biologickými látkami, který byl později přejmenován v souladu se správným odborným názvoslovím na Typový plán reakce složek integrovaného záchranného systému v případě teroristického útoku vysoce rizikovými a rizikovými biologickými agens (dále jen „typový plán“). Materiál byl zpracováván na odboru IZS a výkonu služby MV-GR HZS ČR a předložen na dalším zasedání Ústředního krizového štábu dne 12. října 2001. Odborné záležitosti byly projednávány s řadou expertů na meziresortní úrovni (Státní úřad pro jadernou bezpečnost, Státní ústav jaderné, chemické a biologické ochrany, Armáda ČR, Policie ČR, hlavní hygienik ČR, Ministerstvo zdravotnictví) a byl upravován v závislosti na nových skutečnostech, na měnících se možnostech složek IZS a kompetentních orgánů a v závislosti na strategii s bojem proti teroristickým akcím přijímané na národní i mezinárodní úrovni.

Obsahem typového plánu je mimo jiné seznam vysoce rizikových a rizikových biologických agens (dále jen „B-agens“), které mohou být reálně zneužity k teroristickým útokům, charakteristika zásahů a činnost složek IZS v případě mimořádné události s podezřením na útok B-agens, návrh obsahu informačního letáku pro osoby potencionálně kontaminované B-agens, pokyny pro provádění odběrů vzorků prostředí k vyšetření na přítomnost B-agens, zásady provádění dekontaminace sil a prostředků složek IZS a obyvatelstva a způsob označování nálezů podezřelých zásilek včetně vzoru průvodky používané k tomuto účelu. Nedílnou součástí typového plánu je i blokové schéma možných variant reakce na biologický útok.

V minulosti se většina plánování pro pohotovostní reakci na teroristické útoky týkala zjevných útoků (např. bombové útoky). Činy chemického terorismu pravděpodobně budou zjevné, protože účinky chemických prostředků absorbované vdechnutím, pokožkou nebo sliznicemi jsou obvykle okamžité a zřejmé. Takové útoky vyvolávají okamžitou reakci základních složek integrovaného záchranného systému, tedy jednotek požární ochrany, Policie ČR a zdravotnické záchranné služby.

Jedním z hlavních problémů komplikujících zásah složek IZS při zneužití B-agens je včasné uplatnění některých důležitých opatření, přičemž vycházíme ze znalostí, jak zasahovat při haváriích s chemickými látkami. Právě díky tomu, že chemické látky jsou průkazné, relativně snadno detekovatelné a jejich účinek zpravidla okamžitý, lidé se snáze podrobují vyhlášeným pokynům a omezením, jinak řečeno režimovým opatřením.

Na rozdíl od činů chemického terorismu útoky B-agens budou velice pravděpodobně skryté. Představují různé problémy a vyžadují dodatečnou dimenzi pohotovostního plánování, které zahrnuje infrastrukturu veřejného zdravotnictví. Skryté rozšiřování B-agens na veřejných místech nebude mít okamžitý dopad vzhledem ke zpoždění mezi vystavením účinku a počátkem onemocnění (tj. inkubační období). Následně budou praktičtí lékaři a další poskytovatelé primární zdravotnické péče identifikovat první oběti skrytého útoku. Například v případě skrytého uvolnění nakažlivého viru varioly se pacienti objeví v lékařských ordinacích, poliklinikách a na pohotovostech během prvního nebo druhého týdne se stížnostmi na horečku, bolesti zad, bolesti hlavy, nucení ke zvracení a ostatními symptomy, které by mohly zpočátku vypadat jako běžná virová infekce. Jak nemoc postupuje, vyvine se u těchto osob pupínková vyrážka charakteristická pro rané stádium neštovic, vyrážka, kterou lékaři nemohli okamžitě rozpoznat. V době, kdy se vyrážka stane puchýřkovitou a pacienti začnou umírat, budou původci teroristického útoku velmi daleko a onemocnění se v populaci rozšiřuje osobním kontaktem. Existuje pouze velice omezený prostor pro příležitost reagovat mezi dobou, kdy jsou identifikovány první případy a druhou vlnou, kdy populace onemocní. Během tohoto krátkého období musí pracovníci veřejného zdravotnictví stanovit, že došlo k útoku, identifikovat B-agens organismus a zabránit růstu počtu obětí prostřednictvím preventivních strategií, např. masovou vakcinací nebo profylaktickou léčbou. Pokud se nepodaří v této době omezit kontakty mezi osobami, infekce se může rozšířit do jiných lokalit po celém světě. Tyto problémy mohou být příznačné i pro jiné mezi lidmi přenosné infekční onemocnění, např. mor nebo určité virové horečky provázené krvácením.

Je třeba zdůraznit, že výše uvedený případ nepozorovaného uvolnění B-agens, při kterém jsou lidé nevědomky vystaveny jejich účinkům, není tím typem aktu biologického terorismu, pro které byl typový plán vypracován. Typový plán je určen pro reakci na ohlášené případy bioterorismu, při kterých jsou lidé varováni, že dojde k vystavení vlivu B-agens, ať už je to oznámením na operační střediska složek IZS náhodnými svědky nebo samotnými původci útoku, anebo je nalezen podezřelý předmět.

Teroristické násilí není ani spontánní, ani se neprovádí naslepo. Terorismus má vyvolat strach. Tento způsobený strach je však spojen s někým jiným, než je samotná oběť. Jinými slovy, terorismus je psychologickým aktem, který se provádí pro svůj dopad na publikum. V jistém smyslu jsou cíle teroristů vždy politické, jelikož extrémisté, kteří jsou hnáni náboženskou nebo ideologickou vírou, se obvykle snaží získat politickou moc, která by přinutila společnost, aby se podrobila jejich názorům. Podstatou terorismu je záměr vyvolat strach v někom jiném než v jeho obětech, aby se tak přiměla vláda nebo jiné publikum změnit své politické chování.

Náš přístup k problematice biologického terorismu je ovlivněn tím, že pracujeme na bázi scénářů pro nejhroší případy. Zabýváme se nejnebezpečnějšími látkami a tím, co bude, stane-li se možným terčem obyvatelstvo.

Rychlá reakce na akt spojený s bioterorismem vyžaduje okamžitou identifikaci jeho počátku. Vzhledem k rychlé progresi onemocnění a potenciálu rozšiřování některých B-agens není možné v reálném čase očekávat potvrzení od diagnostické laboratoře a namísto toho je často nezbytné iniciovat reakci na základě rozpoznání tzv. syndromů vysokého rizika. Bez speciální přípravy na lokální i státní úrovni by mohl útok B-agens zaplavit lokální i celostátní infrastrukturu veřejného zdravotnictví.

Při uvažování možností reakce složek IZS na teroristický útok B-agens byly uvažovány B-agens různého stupně nebezpečí (získané výrobou z rozsáhle přístupných choroboplodných zárodků – patogenů, které se vyrábějí pro legitimní biologický zdravotní výzkum, anebo z půdy nebo infikovaných zvířat a lidí), různé prostředky rozšiřování (rozprašování do vzduchu, injekcemi nebo přímým kontaktem, potravinami, léky a kontaminací vody nebo cestou živočichů) a různé objekty potencionálních útoků (prostory a objekty s velkou koncentrací

obyvatelstva, objekty, jejichž havárie může mít velký dopad na obyvatelstvo nebo mají společensko-politický význam, síť pražského metra, objekty ústředních správních úřadů, zahraničních zastupitelských úřadů, sektoru bankovníctví, sdělovacích prostředků, jednotliví občané prostřednictvím kontaminovaných zásilek).

V úvodu tvorby dokumentu typového plánu byla přijata zásada, že taktika zásahu na místě mimořádné události s podezřením na útok B-agens musí být shodná s taktikou zásahu na nebezpečné látky za použití nejvyššího stupně ochrany při nuceném kontaktu s domněle kontaminovaným předmětem, přičemž je nutné dodržet zásady proti rozšíření kontaminace zasahujícími složkami IZS, převozem předmětů apod.

Činnost složek IZS v případě vzniku mimořádné události s podezřením na útok B-agens je zahájena přijetím zprávy o mimořádné události jednou ze základních složek IZS. Následuje postoupení této informace operačním střediskům dalších základních složek IZS a oznámení události místně příslušnému hygienikovi.

Při vlastním zásahu složek IZS na místě mimořádné události je z počátku proveden prvotní průzkum, vytýčení nebezpečné zóny a členění místa zásahu v souladu s taktikou zásahu na nebezpečné látky. Dále probíhá zajištění nálezu podezřelého na přítomnost B-agens a odběr vzorků prostředí v případě rozptýlení B-agens. Nález je třeba pečlivě posoudit pyrotechnikem, zda není spojen s nástražným systémem a prověřit, zda se nejedná o bojovou chemickou látku.

Přímo na místě zásahu se provádí řada opatření proti možnému rozšíření kontaminace:

- organizační opatření jako je členění místa zásahu, dekontaminace zasahujících sil a prostředků a ostatních předmětů,
- bezpečné vložení podezřelého předmětu do dvou neprodyšných samostatně uzavíratelných obalů, dekontaminace povrchu obalu při opuštění nebezpečné zóny,
- opatření nálezu vyplněnou průvodkou, následné uložení do kontejneru a příprava k transportu,
- zametení rozprášené látky, její vložení do neprodyšného obalu. Pokud je jí velké množství, odebrání vzorku nebo nálezu a jeho připravení k transportu, bezpečné neprodyšné uzavření zbytku do ověření kontaminace,
- dezinfikování místa nálezu a prostoru ve směru předpokládaného šíření B-agens, místa, kde působila rozlitá nebo rozprášená látka, nebo místa, kde ležel předmět,
- podpůrná opatření proti předpokládanému šíření B-agens z místa nálezu jako je odstavení ventilace do prověření nálezu B-agens apod.,
- další opatření podle pokynů hygienika.

Oblastí, která nesmí být v tomto případě podceněna, je poskytování informací veřejnosti. Selhání při poskytování informací veřejnosti může zvýšit úzkost a nepochopení. Zvyšují se tak obavy mezi jednotlivci, kteří připisují nespecifické symptomy vystavení vlivu B-agens. I tato oblast je v typovém plánu řešena. Počítá se se shromážděním potencionálně zasažených osob, jejich informování o situaci a příprava na možné zdravotní a jiné komplikace postižených. V místě zásahu mimo nebezpečnou zónu se zřídí stanoviště, ve kterém budou jednotlivé potencionálně zasažené osoby evidovány pro možnost jejich dalšího kontaktování po ukončení laboratorních testů odebraných vzorků. Typový plán obsahuje kostru informačního letáku pro potencionálně zasažené osoby, součástí kterého by mělo být doporučení toho, jaká režimová opatření dodržovat, předpokládaná doba trvání těchto opatření, jak se zachovat a kam se obrátit v případě vzniku nových zdravotních potíží jako je např. horečka, zvracení, těžké dýchání, nevolnost, slabost, průjem, dvojí vidění apod., informace o vakcinaci atp. Podáním takových informací by se mělo zabránit zbytečné panice veřejnosti a extrémním opatřením, jako např. pálení nebo vyvažování potencionálně zasažených materiálů.

Protože se na celém území ČR rapidně zvýšil počet oznámení o nálezech a obdržení zásilkách označených občany jako podezřelé na přítomnost nebezpečné biologické látky, byla jedna z prvních verzí typového plánu, tzv. prozatímní typový plán, schválena Ústředním krizovým štábem dne 12. října 2001 a po nezbytných úpravách na základě meziresortních jednání rozeslána dopisem náměstka generálního ředitele Hasičského záchranného sboru ČR jednotlivým hasičským záchranným sborům krajů dne 18. října 2001.

V souladu s prozatímním typovým plánem jednotky požární ochrany zajistily v období 15. října 2001 až 14. ledna 2002 celkem 2175 podezřelých zásilek (viz. tabulka č. 1).

Tabulka č. 1: Zásahy jednotek PO v jednotlivých měsících – zajištění podezřelých zásilek

Sledované období		Počet zajištěných zásilek
říjen	15.-31.10.2001	1704
listopad	1.-30. 11.2001	302
prosinec	1.-31.12.2001	106
leden	1.-14.1.2002	63
celkem	15.10.2001-14.1.2002	2175

Na obrázku č. 1 jsou graficky zpracovány zásahy jednotek PO při zajišťování podezřelých zásilek.

Při všech zásazích byla nutná úzká spolupráce s Policií ČR a orgány ochrany veřejného zdraví (hygienik, Ministerstvo zdravotnictví). Ke každé zajištěné zásilce byla vyplněna průvodka. U všech zásilek byla pyrotechnickou službou Policie ČR nejprve zjišťována možná přítomnost nástražných systémů. Poté byly zásilky zkoumány s podezřením na přítomnost chemických látek a biologických agens v laboratořích Státního ústavu jaderné, chemické a biologické ochrany v Příbrami – Kamenné.

Všechny zajištěné zásilky byly negativní.

V souvislosti s velkým množstvím dotazů a hlášení podezřelých zásilek na operační střediska hasičských záchranných sborů krajů byla dne 18. října 2001 na pokyn ministra vnitra zřízena na integrovaném operačním středisku (dále jen „IOS“) Policie ČR v Praze informační linka IZS, kde byly podávány informace o biologických agens, postupech při převzetí podezřelých zásilek apod. Služba byla zajištěna personálem IOS Policie ČR a pracovníky MV-GŘ HZS ČR. Dne 26. října 2001 došlo k přemístění pracoviště informační linky na operační a informační středisko MV-GŘ HZS ČR. Během těchto prvních dnů do přemístění informační linky vyřídila její obsluha přes 300 telefonátů. Na obrázku č. 2 je graficky zpracován počet dotazů na informační linku po jejím přemístění.

Závěrem lze konstatovat, že terorismus s použitím biologických zbraní je technicky možný. Na druhé straně, teroristická organizace, která usiluje o biologické zbraně, bude vždy muset čelit vysokým technickým a organizačním problémům s ohledem na vývoj a použití těchto zbraní.

Existuje však další alternativa, že řada skupin nebude usilovat o vrcholné chemické a biologické prostředky vedení války, ale obrátí se na chemické prostředky první generace, jakými jsou chlór nebo fosgen, jenž byl prvním smrtícím prostředkem v první světové válce. Fosgen je součástí průmyslových postupů na celém světě. Používá se v průmyslu barviv nebo při výrobě různého syntetického zboží. Existuje obchod s fosgenem a na celém světě se fosgen vyrábí ve velkém množství. Je zřejmé, že pro teroristickou skupinu to vyžaduje pouze nižší stupeň techniky k tomu, aby vyvinula a získala fosgen a pak jej např. pouze zavedla do větrací šachty v budově. Psychologický účinek bezpochyby hodnotu takového prostředku zvýší.